

УПЛЫЎ СМІ І ІНТЭРНЭТА НА РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Исследуется идея о связи между СМИ, Интернетом, белорусской литературой и городским фольклором: произведения, написанные в жанрах городского фольклора, проникают в литературу через активное обращение к ним в масс-медиа. Отмечается, что побочным эффектом этого процесса становится создание белорусскоязычного городского фольклора.

The article deals with the idea about the connection between mass media, Internet, the Belarusian literature and city folklore: the works written in the the genres of the city folklore get to the literature through the mass media. By-effect of this process is the creation of the the city folklore in the Belarusian language.

У беларускай літаратуры пачатку ХХІ ст. пры непасрэдным удзеле СМІ і інтэрнэта адбываюцца працэсы, якія нельга ігнараваць: беларускія пісьменнікі ствараюць тэксты ў жанрах, што нізка ацэньваюцца традыцыйным літаратуразнаўствам або наогул не падпадаюць пад яго юрысдыкцыю, мастацкі ўзровень некаторых твораў знаходзіцца на перыферыі аўтарскай увагі, і ад крытычнага лінчавання даследчыкі ўстрымліваюцца хіба што па пазалітаратурных прычынах. Дык што адбываецца ў літаратуры і чаму?

У апошнія дзесяцігоддзі на памежжы літаратуры і гарадскога фальклору ствараецца значная колькасць тэкстаў, актыўна засвойваецца жанр бытавога сказа. Гэта натуральны працэс, на які можна было б не звяртаць увагі, калі б да стварэння такіх тэкстаў не мелі дачыненне вядомыя пісьменнікі. Тэксты «звяздоўскіх» рубрык (гл. Алё, народ... 2010), якія курыруе Валянціна Доўнар, не маюць прынцыповага адрознення ад падслуханага (гл. На тутэйшых прасторах... 2010) і гарадскіх

саг Сяргея Балахонава (гл. Балахонаў 1999; Балахонаў 2010 [б]) ці гісторый крытыка Ганны Кісліцынай, што друкуюцца ў той жа «Звяздзе» (гл. Кісліцына 2010).

Асноўнае адрозненне палягае ў асобе аўтара. Папулярнае выданне «Я – мінчанін» набывае іншую вагу, калі яно напісана вядомай пісьменніцай і крытыкам Людмілай Рублеўскай, якая, дбаючы пра міфалогію Мінска, паўпрыдумала-актуалізавала тапанімічныя паданні ў кнізе (гл. Рублеўская 2005), такім чынам аўтар стварае гарадскую няказкавую прозу, спадзеючыся на тое, што з цягам часу гарадскія гісторыі пачнуць жыць самайстойным жыццём.

Дэманалагічныя гісторыі стварае Адам Глобус («Дамавікамерон» (гл. Глобус 2000), «Казкі» (гл. Глобус 2007)): новыя дэмані цалкам даставаныя да гарадскога жыцця (напрыклад, Ліфтавік). Па-беларуску пра рускамоўнае войска распаўядаў Сяргей Балахонаў у «Дзёньніку ваеннаабвязанага», «Дзёньніку з нутраных войскаў»

(гл. Балахонаў 2010), эротыку з вуснай народнай творчасцю ва «ўежнай» для гараджаніна форме паяднаў Рыгор Барадулін у эсе «Як беларусы сэксам займаюцца» (гл. Барадулін 2004).

Блатны беларускамоўны фальклор таксама прысутнічае ў нашай культурнай прасторы, хоць і ў тэрапеўтычных дозах (напрыклад, «Чувіха клёвая» ў выкананні З. Вайцюшкевіча). Адбываюцца і пераклады прэцэдэнтных рускамоўных тэкстаў, напрыклад, «Мурка» ў перакладзе Алеся Камоцкага (гл. Мурка 2010) і «Уладзімірскі цэнтрал» у перастварэнні Сяргея Балахонава (гл. Круг 2010).

Сяргей Балахонаў, як ужо згадвалася, распавядае пра гарадскія выпадкі ў «Сучасных сагах» (гл. Балахонаў 1999; Балахонаў 2010 [а]), а пэўным адпаведнікам гарадскіх плётак могуць лічыцца «сУчаснікі» Адама Глобуса (гл. Глобус 2006): тэксты, мэтазгоднасць якіх была надзвычай спрэчнай у традыцыйнай іерархіі беларускай літаратуры з прычыны банальнасці або дробязнасці, неверагодна ўзбудняюцца, калі глядзець на іх скрозь прызму гарадскога фальклору.

Чаму ўзбудняюцца? Справа ў тым, што, вывучаючы беларускі гарадскі фальклор, яго класіфікацыю, жанры і ўмовы функцыянавання, даследчыца Т. Марозава неаднаразова адзначала, што гарадскі фальклор у Беларусі існуе толькі на рускай мове, а па-беларуску не запісана ніводнай адзінкі ні студэнцкага (гл. Марозава 2007), ні фанацкага (гл. Марозава 2008 [б]), ні салдацкага (гл. Марозава 2008 [а]), ні якога іншага гарадскога фальклору. Маўляў, горад як рускамоўная супольнасць стварае адпаведную культуру (гл. Марозава 2008 [а]). Верагодна, можна сцвярджаць, што з пункту гледжання фалькларыстыкі ўсё выглядае менавіта так. Але гэтая заўвага Т. Марозавай падштурхнула мяне да таго, каб паглядзець на гарадскі фальклор (у прыватнасці, на паасобныя яго жанры) праз прызму сучаснай беларускай літаратуры, і такі ракурс прапаноўвае калі не іншую карціну, то іншы пункцірны малюнак з'явы.

Такім чынам, атрымліваецца, што беларускія пісьменнікі дбаюць пра стварэнне грунту для беларускамоўнага гарадскога фальклору. Паколькі гэта адбываецца ў вялікай ступені свядома, то адразу ўзнікае пытанне пра мэты і мэтазгоднасць такіх крокаў. Існуе фармальнае замова на стварэнне тэксту: У. Сцяпан піша для ўласнага блога і «СБ. Беларусь сёння», Л. Рублеўская – для выдавецтва «Мастацкая літаратура», С. Балахонаў – для ўласнага блога і для «НН», Р. Барадулін – для «РС», А. Глобус – для ўласнага блога і «Звязды». Аднак гэтая замова абумоўлівала факт стварэння тэксту, але не яго змест. Псеўдафальклорнае напаўненне – самастойны выбар аўтараў.

Вельмі многія з тэкстаў, створаных у жанрах гарадскога фальклору, немагчыма надрукаваць у грунтоўных літаратурна-мастацкіх выданнях без

спасылкі на аўтарытэт аўтара, а калі гэтая ўмова не выконваецца, то застаецца адзіны канал распаўсюджвання – газеты (у меншай ступені) і інтэрнэт (у большай ступені).

Хацелася б прапанаваць гіпотэзу пра сувязь цікавасці да жанраў гарадскога фальклору з іміджавымі стратэгіямі аўтараў (гл. Калюжый 2007; Бязлепкіна 2009). Для фарміравання іміджу спачатку трэба вызначыць патрабаванні аўдыторыі. Доўгі час беларуская літаратура паціцянавалася як элітарная, як літаратура, разлічаная на спахыўца з пэўным узроўнем не толькі самасвядомасці, але і адукацыі: «Беларуская нацыянальная культура не стваралася для таго, каб абслугоўваць увесь спектр культурных запатрабаванняў» (Беларуская маскультура... 1994). Аўтаматычна маркіраваліся як нявартыя, напрыклад, усе жанры масавай літаратуры. Быў і іншы падыход: дэтэктывы – для масавага, непераборлівага чытача, беларускія дэтэктывы – па змоўчанні вышэй, зрэшты, яны і пісаліся адпаведна, бо разглядаліся ў якасці тэкстаў, якія змогуць вярнуць беларускай літаратуры ўвагу чытачоў (гл. Бязлепкіна 2003). І вось у блогах з'яўляецца допіс падобнага зместу: «*Жыццё часам бывае парадасальным. Просты прыклад: калі чалавек слухае "Уладзімірскі цэнтрал", то ён быдла, гопнік і урка. А вось калі чалавек слухае "Уладзімірскі цэнтрал" у беларускамоўным выкананні Балахонава, то ён адназначна інтэлектуал. :)*» (Васькоў 2010).

Тэксты на памежжы літаратуры і гарадскога фальклору і іх адносна папулярнасць сведчаць пра важныя з'явы ў беларускім грамадстве: каб для такіх тэкстаў з'явіўся чытач (успрымальнік), трэба было, каб беларуская мова з'яўлялася не толькі мовай элітарнай, сімвалічнай і разам з тым дэкаратыўнай, яна павінна была стаць мовай побыту, магчыма, нават мовай камунікавання людзей, для якіх сутыкненне з ёй не абумоўлена прафесіяй. І гэтая аўдыторыя найперш сфарміравалася ў інтэрнэце. А на попыт – адпаведна прапанова. Недарэмна «памежную» літаратуру ствараюць найперш у блогах (я нагадваю, што многія гэтыя творы адносяцца да мастацтва ўмоўна, на падставе аўтарства: усё, што піша літаратар, – літаратура), гэта значыць там, дзе пісьменнікі бачылі сваю аўдыторыю, кантактавалі з ёй. У пэўным сэнсе аўдыторыя «выхавала» свайго пісьменніка, бо кожны з іх разумеў: пісаць трэба тое, на што больш водгукаў-каментарыяў, пра тое, што часцей наведваецца (ёсць тэхнічная магчымасць адсочваць гэтыя параметры). Такім чынам, цяжкія для «папяровага» пісьменніка пытанні «Для каго пісаць?» і «Што пісаць, каб спадабацца?» тут вырашаліся ў рабочым парадку.

Наступны крок – вызначэнне моцных і слабых рыс творчасці пісьменніка – таксама вырашаўся досыць лёгка: быць самім сабой, пісаць пра тое,

у чым дасведчаны. Барадулін апеляваў да вуснай народнай творчасці, Рублеўская і Балахонаў – да гарадскога гісторыі, Сцяпан звяртаўся да аўтабіяграфічных момантаў, Балахонаў як школьны настаўнік вызначаў прэцэдэнтныя для гэтай аўдыторыі тэксты (напрыклад, так паўсталі беларускія перастварэнні песень нямецкага гурта «Rammstein»), Квяткоўскі збіраў у сваім асяродку галіпільныя гісторыі (гл. Квяткоўскі 2007), Глобус эксплуатаваў зратычную тэму, якой былі прысвечаны яго ранейшыя мастацкія творы, Шніп стварыў вобраз суседа-алкаголіка Дзімы, які па сваім патэнцыяле з'яўляецца вельмі прадуктыўным, бо «каментуе» ўсе навіны.

На падставе гэтых і падобных тэкстаў вельмі выразна і хутка канструюецца пісьменніцкі імідж, які нельга ацэньваць абсалютна станоўча. Лепей, калі трывалы імідж створаны раней, каб тэксты ў жанрах гарадскога фальклору не маглі яму зашкодзіць. Так, Адам Глобус знайшоў тэму, з якой змог, па-першае, займаць сваю літаратурную нішу, па-другое, прыцягнуць у чарговы раз максімальна магчымую колькасць увагі: ён стаў папулярызатарам зратычнай плыні, а гэтая тэма была досыць нечаканай для традыцыйна цнатлівай беларускай літаратуры. Сёння мы можам адзначыць, што Глобус з кнігамі «Дамавікамерон» (1994) і «Толькі не гавары маёй маме» (1995) пайшоў экстрэнсіўным шляхам развіцця літаратуры, але прыём аказаўся дзейным. Творчасць і грамадская дзейнасць пісьменніка дазволілі яму пісаць пра сябе на супервокладках наступных кніг «Культуравая фігура сучаснай беларускай культуры».

Але ў гэты момант апынулася пазбаўленай увагі пісьменніка прадстаўнічая чытацкая публіка, для якой сюжэты, што грунтуюцца на палавым акце, і новая лексіка для наймення частак цела, наогул пэўная рэпутацыя пісьменніка не былі пераканаўчымі доказам яго літаратурнага таленту. І з'явіўся раман «Дом» (вядома, гэта аўтарскае жанравае вызначэнне, бо твор складаецца з цыклаў мініячур, прысвечаных членам сям'і пісьменніка) – тэкст, традыцыйнасцю і кранальнасцю якога аўтар дагадзіў пакаленню сваіх бацькоў і пасталеламу пакаленню сваіх ровеснікаў, стомленаму літаратурнымі гульнямі. Зрэшты, далейшая творчасць Глобуса зноў ішла экстрэнсіўным шляхам: «Сучаснікі» можна разглядаць як развіццё тэмы «Дом», а «Казкі» шукаюць свае вытокі ў «Дамавікамероне». І «Дом», і «Сучаснікі» складаюцца з фрагментаў, якія могуць пераказацца чытачамі як гарадскія плёткі ці гарадскія выпадкі.

У беларускай інтэрнэт-прасторы звычайна паспяховымі і ўплывовымі блогерамі становяцца аўтары, вядомыя па папярковых выданнях, імідж якіх сфарміраваны і падтрымліваецца ў тых выданнях. Але ёсць некалькі выключэнняў. Першае паўвыключэнне – Сяргей Балахонаў ака balachon (з прычыны геаграфічнай): ён друкаваўся з журналісцкімі матэрыяламі, публікаваў апавяданні,

але найбольш поўна і часта змог нагадваць пра сябе праз блог. У іншых умовах гомельскі пісьменнік не змог бы набыць такую вядомасць. Балахонаўскі імідж гісторыка-пісьменніка-постмадэрніста ўдакладняецца адмысловым складнікам: ён аўтар саг, чымсікаў, кірмашыкаў, ён запісвае падслуханае і свядома працуе на ўзнаўленне дыяхранічнай пераемнасці, калі, напрыклад, стварае жарты, якія паходзяць з часоў да Вялікага Княства Літоўскага, стылізуючы адпаведную гаворку і гумар (гл. Балахонаў 2010; Балахонаў 2010 [б]). Другое выключэнне – блогерка Таццяна Рабушка (lionellia), якая працуе пераважна ў інтэрнэт-жанры лытдыбру, і менавіта тэма яе блога (гл. Рабушка 2010) – адносіны з хлопцамі, вучоба ва універсітэце, працаўладкаванне, службовыя праблемы, жыццё яе сям'і – абумовіла надзвычайную цікавасць да яе блога, а потым і прапановы надрукавацца (гл. Рабушка 2009).

Вызначыўшыся з патрабаваннямі аўдыторыі і складнікамі ўласнага іміджу, пісьменнік мусіць толькі падтрымліваць гэты імідж, падмацоўваючы яго візуальнымі і падзейнымі элементамі. Адам Глобус у блогу чаргуе тэкставую і візуальную (малюнкi і фота) інфармацыю, робіць пазнавальна-кананічнымі ўласныя выявы, змяшчае фота, дзе ён на фоне экзатычных краявідаў, што падымае яго статус у вачах звычайных наведвальнікаў блогасферы. Такое ўздзеянне стварае і псеўдадылічная атмасфера ў блогу (каментарыі непажаданых карыстальнікаў выдаляюцца гаспадаром блога). Імітацыя прязнасці адпавядае іміджу культуравага пісьменніка і працуе на рэпутацыю: маўляў, калі гэтага чалавека ўсе хваляць, то і мне можна (=нястрашна) хваліць, калі ж мне не падабаецца, значыць, у мяне дрэнны густ. У беларускай літаратурнай прасторы Адам Глобус стаў адным з першых пісьменнікаў, якія працуюць на свой імідж (падрабязней гл.: Бязлепкіна 2006; Бязлепкіна 2007; Бязлепкіна 2009).

Што прынеслі ў беларускую літаратуру тэксты ў жанрах гарадскога фальклору? Найперш зніжэнне эстэтычнай вартасці, бо такім тэкстам уласціва панаванне стэрэатыпаў у паэтыцы, другаснасць сюжэтаў (эксплуатацыя паспяховых мадэлей, паўтарэнне чужога поспеху), вытлумачэнне жыццёвых з'яў і нацыянальных рэалій у прастай форме (што тоесна своеасаблівай праверцы на свой/чужы), магчымасць да дакладнага ўзнаўлення (капіравання), экспрэсіўнасць (адпаведная лексіка, гумар, афарыстычнасць і г. д.) (гл. Неклюдов 2010).

Але зніжэнне эстэтычнай вартасці твора ў гэтым выпадку вядзе да павелічэння колькасці мэтавай аўдыторыі амаль без страты ранейшых прыхільнікаў: побыт з'яўляецца часткай жыцця любога чалавека, а тэксты ў жанрах гарадскога фальклору задавальняюць новыя патрэбы, што сведчыць пра своеасаблівы «прырыў» беларускай культуры ў штодзённасць. Пытанне пра

мэтазгоднасць гэтага падыходу застанеца дыскусійным: задавальняць побытавыя інтарэсы лягчай інтэлектуальна і тэхнічна. Мэтавая аўдыторыя падобных тэкстаў у большасці выпадкаў не з'яўляецца актыўным спажывцом літаратуры ў выглядзе кніг, але тэксты, напісаныя літаратарамі і надрукаваныя ў газеце, самі шукаюць свайго чытача. Крыху іншая сітуацыя з пісьменніцкімі допісамі ў блогах: досыць часта на іх можна натрапіць, мэтанакіравана шукаючы літаратуру ў інтэрнэце, выпадковае знаёмства з блогамі пісьменнікаў досыць абмежаванае. Нескладаны, часам знаёмы змест, зручная для ўспрымання форма – усё гэта прываблівае звычайнага чытача. Час пакажа, ці стануць гэтыя тэксты для новай аўдыторыі «эскалатарам» да вялікай літаратуры.

ЛІТАРАТУРА

Алё, народ на провадзе! [Вядучая рубрыкі В. Доўнар] // Звязда [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.zvyazda.minsk.by/second.html?r=24&p=6&archiv=09082003>. Дата доступу: 13.04.2010.

Балахонаў С. Die modernen Sagen-6 // Наша Ніва. 1999. 29 ліст.

Балахонаў С. Не хвалюся, маці, за сына («Дзёньнік ваеннаабавязанага») [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://gw.lingvo.minsk.by/nn/2000/06/24.htm>. Дата доступу: 24.04.2010.

Балахонаў С. Старадаўнія беларускія жарты [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://balachon.livejournal.com/350915.html>. Дата доступу: 13.04.2010.

Балахонаў С. Сучасныя сагі // Тэзі беларускага постмадэрнізму: Проза: апавяданні, сагі, эсэ, артыкулы [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://balachonau.puls.by/proza.html>. Дата доступу: 24.04.2010 [а].

Балахонаў С. Усмешкі далітоўскае пары [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://balachonau.puls.by/usmieszki-dalitouskija.html>. Дата доступу: 13.04.2010 [в].

Барадулін Р. Як беларусы сэксам займаюцца // Дуліна ад Барадуліна (Бібліятэка Свабоды. XXI стагодзьдзе). Мн., 2004. С. 178–189.

Беларуская маскултура. Фрагменты калеквіюму ў рэдакцыі «НН» // Наша Ніва. 1994. № 4. С. 6–7.

Бязлепкіна А. Як напісаць дэтэктыў, альбо Спецыфіка жанру // Разам і паасобку: Таварыства «Тутэйшыя»: гісторыя, асобы, жанры. Мн., 2003. С. 101–142.

Бязлепкіна А.П. Ідэйна-мастацкая пераемнасць у беларускім літаратурным працэсе канца ХХ ст.: Аўтарэф. ... канд. філал. навук. Мн., 2006.

Бязлепкіна А. Сучасны чалавек Адама Глобуса // Маладосць. 2007. № 1. С. 121–126.

Бязлепкіна А. Нацыянальная традыцыя і канструяванне іміджу пісьменніка // Слова ў кантэксце часу: да

80-годдзя доктара філалагічных навук, прафесара А.І. Наркевіча: 36. навук. прац; Пад агул. рэд. В.І. Іўчанкава. Мн., 2009. С. 81–88.

Васькоў У. Быдла і інтэлектуалы [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://palivac.livejournal.com/349748.html>. Дата доступу: 13.04.2010.

Глобус А. Дамавікамерон // Тэксты. М., 2000.

Глобус А. сучаснікі. Мн., 2006.

Глобус А. Казкі. Мн., 2007.

Калюжый А.А. Социально-психологические основы имиджа учителя: Автореф. ... д-ра психол. наук. Ярославль, 2007.

Квяткоўскі С. Фрашкі да пляшкі. Мн., 2007.

Кісліцына Г. Дзёньнік бландзінкі // Звязда [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.zvyazda.minsk.by/second.html?r=24&p=33>. Дата доступу: 24.04.2010.

Круг М. Уладзімірскі цэнтрал [у перакладзе С. Балахонава] [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://balachonau.puls.by/krug.html>. Дата доступу: 13.04.2010.

Марозава Т. Сучасны студэнцкі фальклор Беларусі: класіфікацыя, жанравая разнастайнасць // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі. Мн., 2007. Вып. 5. С. 77–82.

Марозава Т. Сацыякультурныя асновы сучаснага гарадскога фальклору // Язык и социум: Материалы 8-й Международ. науч. конф. Мн., 2008. С. 40–42.

Марозава Т.А. Сучасны салдацкі (армейскі) фальклор Беларусі: умовы функцыянавання, формы бытавання // Фальклор і сучасная культура. Мн., 2008 [а]. С. 51–54.

Марозава Т. Сучасны фанацкі фальклор беларусаў: умовы функцыянавання, жанравы склад // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: VIII Міжнар. навук. канф., прысвечаная 125-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа, Мінск, 1–3 ліст. 2007 г. Мн., 2008 [б]. С. 100–104.

Мурка [у перакладзе А. Камоцкага] // Мурка – жаданне палкае! [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://euga.livejournal.com/91786.html>. Дата доступу: 13.04.2010.

На тутэйшых прасторах пачуае [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: http://community.livejournal.com/overheard_be/. Дата доступу: 13.04.2010.

Неклюдов С. Устныя традыцыі сучаснага горада: смена фольклорнай парадигмы [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.ruthenia.ru/folklore/neckludov7.htm>. Дата доступу: 13.04.2010.

Рабушка Т. Гранатово-черничный микс и сигарета [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://lionellia.livejournal.com>. Дата доступу: 13.04.2010.

Рабушка Т. Як я прабавіла лета // Тэксты. 2009. № 12. С. 249–255.

Рублеўская Л. Я – мінчанін. Мн., 2005.

Паступіў у рэдакцыю 27.05.10.

Аксана Пятроўна Бязлепкіна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Інстытута журналістыкі БДУ.